

ارزشهای

اجتماعی

حسن طلائی عبدی

معرفی مقاله:

مقاله حاضر بخشی از یک تحقیق میدانی است که با عنوان «بیشرفت تحصیلی، آرزوی شغلی و ارزشهای اجتماعی در میان قشرهای دانش‌آموزان دوره متوسطه در شهر خرم‌آباد» انجام گرفته است. موضوع این مقاله ارزشهای اجتماعی است و از یک مقدمه نظری و یک گزارش تحقیقی تشکیل شده است. در قسمت نظری، مفهوم ارزش اجتماعی، تعریف، انواع، هماهنگی و ستیزه ارزشها و مطالعه ارزشها مطرح شده و نظر تعدادی از دانشمندان اجتماعی در خصوص ارزشها عرضه شده است.

قسمت دوم، گزارش تحقیق است که در طی آن سه ارزش اجتماعی: علمی، قومی، اقتصادی مطالعه شده‌اند. محل تحقیق شهر خرم‌آباد و جامعه مورد مطالعه دانش‌آموزان پسر چهارم متوسطه شهر مذکور در سال تحصیلی ۶۵-۶۶ هستند. حجم جامعه مذکور ۱۲۴۸ نفر است که پس از طبقه‌بندی برحسب رشته تحصیلی از هر طبقه به روش تصادفی سیستماتیک، نمونه‌ای به نسبت انتخاب شد به طوری که در مجموع ۱۹۷ نفر نمونه مورد مطالعه را تشکیل دادند و از میان آنها ۱۸۶ نفر پرسشنامه تحقیق را تکمیل نمودند.

در این تحقیق داده‌ها به وسیله پرسشنامه‌ای که دو قسمت متمایز دارد جمع‌آوری شد. یک قسمت که از ۱۵ گویه (Item) تشکیل شده است، در داخل پنج کادر قرار دارد و اطلاعات مربوط به ارزشها را جمع‌آوری می‌کند. از هر ارزش یک گویه و در مجموع سه گویه در داخل یک کادر به پاسخگو عرضه شده است و او می‌بایست در کادرهای سمت چپ صفحه گویه‌ها را به ترتیب اولییتی که خود برای آنها قائل است، مرتب کند.^۱

جمع‌آوری اطلاعات در خرداد ماه ۱۳۶۶ هنگام امتحانات نهایی

عملی شد و استخراج و تدوین آن در تیرماه ۱۳۶۷ به اتمام رسید. در این گزارش ارزشهای علمی، قومی و اقتصادی بر اساس داده‌ها از نظر مطلوبیت در میان کل جامعه آماری باهم مقایسه شده‌اند. این مقایسه به تفکیک رشته‌های تحصیلی نیز صورت گرفته و گویه‌های هر ارزش به تنهایی باهم مقایسه شده‌اند. علاوه بر این، ارزشهای اجتماعی در ارتباط با قشرهای اجتماعی نیز تحلیل شده‌اند. لازم به توضیح است که قشربندی اجتماعی قسمتی دیگر از تحقیق است. این قشربندی بر اساس داده‌هایی انجام شده است که دانش‌آموزان در قسمت اول پرسشنامه راجع به درآمد، شغل و تحصیلات والدین به دست داده‌اند.

ارزشهای اجتماعی

انسانها نسبت به پیرامون خود و محیط اجتماعی بی‌اعتنا و بی‌تفاوت نیستند، بلکه درباره اشیا و امور داور و ارزشگذاری می‌کنند. گروههای مختلف جهت‌های متفاوتی در قبال پدیده‌های اجتماعی اتخاذ می‌کنند و این جهت‌گیری ناشی از ارزشهاست. چون ارزشها به صورت مؤثر در حیات اجتماعی وجود دارند و بر عمل اجتماعی اثر می‌کنند، علوم اجتماعی به مطالعه آنها می‌پردازد.

معرفی ارزشها توسط یک تعریف دقیق ناممکن است، چون وسعت نامعین دارند، در زندگی روزمره و به‌طور عادی جریان دارند و مورد بحث دیدگاه‌های مختلف مانند اخلاقی، مذهبی، حقوقی و اجتماعی هستند. در این تحقیق صرفاً ارزشها از دیدگاه اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرند. روانشناسان اجتماعی که به صورت وسیعی مطالعه تجربی ارزشها را آغاز کرده‌اند، تعریف ذیل را در خصوص ارزشها به دست داده‌اند: «مفهوم ارزش، بر علاقه‌ها، ارجحیت‌ها، وظایف، تعهدات اخلاقی، خواستها، آرزوها، نیازها، دوست‌داشتنی‌ها، نفرتها و جاذبه‌ها و بسیاری دیگر از کیفیتهای رفتار گزینشی دلالت دارد. به عبارت دیگر، ارزشها در عالم وسیع و متنوعی از رفتارهای گزینشی یافته می‌شوند، و اما رفتار انعکاسی محض مانند به‌هم خوردن پلک یا تکان خوردن زانو و تعداد زیادی از فرایندهای بیوشیمی بدن، رفتارهایی هستند که اساس ارزشی ندارند.»^۱ از تعریف مذکور برمی‌آید که ارزشها شدیداً بر رفتار انسان تأثیر می‌گذارند.

روانشناسان اجتماعی، غالباً اجتماعی شدن فرد را به معنای آن می‌دانند که فرد ارزشهای محیط خود را پذیرفته است. جامعه‌شناسان ارزشها را یکی از عناصر اساسی فرهنگ می‌دانند و آن را بدینگونه معرفی می‌کنند: «ارزشها به عنوان چیزهای متعالی و برتر و مانند چیزهای بدیهی و مطلق که انکارکردنش معمولاً ناممکن است بر افراد تحمیل می‌شود.»^۲ مطلق بودن ارزشها باعث می‌شود که جامعه‌شناسی ارزشها ظریف و مخاطره‌آمیز باشد. زیرا ارزش در نظر کسی که به آن اعتقاد دارد و با آن زندگی می‌کند، متعالی و مطلق است و حال آنکه جامعه‌شناسی برای بررسی ارزش آن را چون چیزی نسبی در نظر می‌گیرد. و بدین‌سان خصلت اصلی ارزش را از بین می‌برد.^۳ ارزشهای اجتماعی برتر از افراد هستند و به وسیله خانواده، مدرسه و مذهب تبلیغ می‌شوند. یکی از اهداف تعلیم و تربیت در زمان حاضر و مهمترین هدف تعلیم و تربیت در زمان گذشته استقلال ارزشهای اجتماعی به افراد جامعه و نسلهای جدید بوده است.

به عقیده دورکیم اشلاق فقط به این دلیل می‌تواند وجود داشته باشد که جامعه خود به خود دارای ارزشی برتر از افراد است. «اخلاق هنگامی آغاز می‌شود که بی‌غرض و از خودگذشتگی در کار باشد ولی بی‌غرض هنگامی معنا دارد که عاملی که خود را تابع آن می‌کنیم ارزشی نیرومندتر از ارزش ما افراد داشته باشد.»^۴

شناخت ارزشها

ارزشها قابل شناخت هستند، «ارزشها را ممکن است به صورت اثباتی مطالعه کرد، بر صورتی که خود آنها را نیز همانند واقعیتها در نظر بگیریم. به‌طور گروه اجتماعی مفروض نسبی ادراک از درست و نادرست دارند و ادراکی دیگر از نیک و بد یا زشت و زیبا.

این ادراکها تا جایی که اعتقاد گروه را بیان می‌کنند و مشاهده‌کننده خود در برابر آنها موضعی نمی‌گیرد، واقعیتهای اثباتی هستند.»^۵ جامعه‌شناسان و روانشناسان اجتماعی از چند نظر ارزشها را مطالعه و دسته‌بندی کرده‌اند: مانند ارزشهای رایج و برتر، ارزشهای فراموش شده، ارزشهای مطلق، ارزشهای نسبی، ارزشهای مذهبی، ارزشهای قومی و خانوادگی، ارزشهای عرفی و اجتماعی، ارزشهای ارادی و عقلی، ارزشهای احساسی و عاطفی، ارزشهای سیاسی و ارزشهای اخلاقی و ارزشهای علمی، اقتصادی،....

شناخت ارزشهای اجتماعی در حوزه کار جامعه‌شناسی قرار می‌گیرد. به‌خصوص ضرورت دارد که ارزشهای اجتماعی محیط زندگی خود را بشناسیم. این شناخت بی‌معنی بودن بسیاری از جدلهای لفظی و قلمی عامه و خاصه را آشکار می‌کند و در کاستن آن مؤثر است. علم به تنوع ارزشها می‌تواند خودمحوری و خودخواهی و لجاج بر سر تحمیل ارزشهای فردی و گروهی را کاهش دهد. جامعه‌شناسی ارزشها می‌تواند این آگاهی را به‌وجود آورد که: حداقل بخشی از ارزشها مطلق نیستند، بلکه وابسته سنت اجتماعی و تابع شرایط زندگی و برخاسته از مقتضیات جامعه مربوط به آن هستند. رفتارهای اجتماعی یک جامعه برای جامعه دیگر و یک طبقه برای طبقه دیگر و حتی یک قشر برای قشر دیگر، هنگامی قابل درک هستند که آن جامعه و یا قشر و طبقه ارزشهای همدیگر را شناخته باشند.

«در ورای همه انواع رفتارهای جمعی و طرز فکر جمعی و در پشت کلیه سازمانها و مدلها و علایم اجتماعی، جهانی از فکر و ارزش جمعی نهفته است. مثلاً اگر رفتار برخی قبایل بدوی را در نظر بگیریم و به برخی علایم و مظهرها و قالبهای رفتار آنها توجه کنیم، مانند زینت‌آلات، لباس، فریادها، آواها،.... نمی‌توانیم به‌طور مستقیم پی ببریم که آیا این حرکات و ژستها نتیجه فکر مذهبی است یا ناشی از سحر و جادو و یا نشان‌دهنده زندگی قضایی یا نظامی یا ورزشی و یا رفتار تجاری آنهاست و یا فلان رفتار آنها علامت احترام و خوشامد است یا عصبانیت و خشم و جنگ‌طلبی را نشان می‌دهد. تنها فهم ارزشها و افکار می‌تواند به این سؤال پاسخ گوید، علاوه بر این، مبارزه گروهی در عین حال یک مبارزه ارزشها و افکار غیرقابل تخفیف به یکدیگر می‌باشد.»^۶

مستیز ارزشها

گاهی ارزشها در یک جامعه معین در تعارض قرار می‌گیرند. «ارزشها می‌توانند از نظر تاریخی باهم ناسازگار باشند، هم از لحاظ اینکه یک جامعه معین قادر نیست که ارزشهای قدرت نظامی، عدالت اجتماعی و فرهنگی را باهم تأمین کند. و هم از لحاظ اینکه تحقق بعضی از ارزشهای زیبایی‌شناختی، ممکن است با تحقق بعضی از

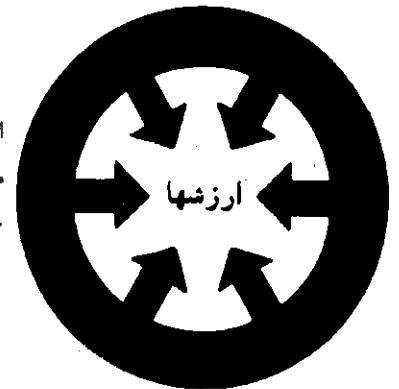
ارزشهای اخلاقی منافات داشته باشند. تحقیق به معنی «ارز» شناسایی اخلاقی ممکن است مخالف با جستجو بر سر ارزشهای مبادی باشد. جهان ارزشها نه تنها نسبت به هم متفاوت است، بلکه در تقاطع و پایان ناپذیر قرار دارند»^۸

ستیز ارزشها

هماهنگی ارزشها

سرانجام به صورتی کلی می‌توان هماهنگی ارزشها را مطرح کرد. گاهی ارزشها هماهنگ می‌شوند و صورت نظام و آرمان به خود می‌گیرند. «ارزشها سازمان می‌یابند و به صورت یک آرمان درمی‌آیند که جامعه آن را به افراد خود عرضه می‌کند... این آرمان راهنمای اندیشه و اعمال است»^۹ ارزشها را به عنوان عامل انتظام اجتماعی و حافظ تعادل و نظم اجتماعی در نظر می‌گیرند. نقش ارزشها همانند رسوم و هنجار اجتماعی حفظ انسجام اجتماعی است ارزشهای مشترک به عنوان میثاق اجتماعی عمل می‌کنند.

ارزشها و میثاقهای مشترک مانند یک نیروی پیونددهنده عمل می‌کنند.

ارتباط ارزشها

ارزشها دارای ارتباط وجودی نیز هستند. گاهی یک ارزش وسیله‌ای می‌شود برای کسب یا حفظ ارزش دیگر، و چندین ارزش وسایلی برای نیل به یک ارزش غایی. «افراد در فرهنگها و جوامع مختلف به نسبت‌های گوناگون در جستجوی بعضی ارزشها و یا کلیه آنها هستند. مسلم آن است که هیچ فرد سالم و معمولی نمی‌تواند کلیه مساعی خویش را در تأمین ارزش واحدی به کار اندازد. برای مثال اگر شخصی تنها در جستجوی ارزش قدرت باشد و در صدد کسب ارزشهای دیگر از قبیل دانش، و مهارت که حتی برای تأمین و دوام ارزش قدرت، ضروری هستند، برنیاید بتدریج توانایی خود را برای تحصیل ارزش قدرت از دست خواهد داد. به‌طور کلی هر قدر فرهنگی

غنی‌تر و پیشرفته‌تر باشد و هر چقدر حکم‌مندی در آن کم‌تر باشد، به معنی واقعی آن نزدیکتر شده باشند افراد بیشتر به ارزشها تمایل دارند. از ارزشها برخوردار خواهند بود»^{۱۰}

به طور خلاصه می‌توان گفت: ارزشها وسیع، فراگیر، محیط‌بر افراد، مهمترین عنصر فرهنگی، در مواردی هماهنگ و دارای ارتباط ارگانیک هستند.

گفته شد که ارزشها را می‌توان شناخت و شناخت آنها در حیطه علم جامعه‌شناسی قرار دارد. افرادی که به مطالعه ارزشها پرداخته‌اند هر کدام تعداد و ترکیب و سلسله مراتب خاصی از ارزشها ارائه کرده‌اند. مثلاً فلورانس کلوکهن^{۱۱} از پنج ارزش اساسی نام می‌برد. در منبع دیگر ارزشهای اساسی را هشت تا ذکر کرده‌اند. از مقایسه و مقابله این دیدگاهها چنین برمی‌آید که، ارزشهای مذهبی، علمی، اقتصادی، خانوادگی، سیاسی فصل مشترک هستند و همین‌ها اساسی‌ترین ارزشهای جامعه هستند.

در این تحقیق از میان ارزشهای اساسی، سه ارزش، علمی، اقتصادی و قومی انتخاب شده و این ارزشها توسط جامعه‌شناسان و روانشناسان اجتماعی مطالعه شده‌اند^{۱۲} و می‌توان گفت که فصل مشترک و موضوع مشترک تحقیقات هستند. البته تأکیدی از جانب جامعه‌شناسان دال بر اهمیت ارزش قومی مشاهده نشده است و پیداست که این ارزش تنها در پاره‌ای از جوامع و در مراحل خاصی از تاریخ جوامع، وجود فعال دارد. اما این ارزش در جامعه مورد مطالعه به صورت محرز و فعال وجود دارد و از ویژگیهای فرهنگی آن به شمار می‌رود. بدین سبب در خور بررسی و مطالعه است.

ویژگی گروههای اجتماعی را بر حسب غالب بودن ارزش علمی یا اقتصادی و یا قومی می‌توان به صورت زیر تعریف کرد.
۱. «گروهی که دارای ارزشهای علمی هستند، علم را برای علم می‌خواهند، تجربی، عقلانی، و انتقادی هستند، دانش خود را نظم می‌بخشند.

۲. گروهی که دارای ارزشهای اقتصادی هستند به امور مادی، فعالیت‌های انتفاعی، عملی و سوداگری که سود ملموس دارد، علاقمندند»^{۱۳}

۳. گروهی که دارای ارزش قومی هستند، وحدت خانواده گسترده مطلوب آنهاست، در امور با اقوام مشورت می‌کنند به پیوندهای نسبی و اصل و نسب آگاهی دارند و از دیدگاه خویشاوندان مسائل را ارزیابی می‌کنند.

در این بررسی بر اساس داده‌ها نخست سلسله مراتب ارزشها و جایگاه هر ارزش نسبت به ارزشهای دیگر تعیین می‌شود، سپس گفته می‌شود که، ارزشهای مذکور با کدام قشر اجتماعی بیشتر هم‌نشین هستند.^{۱۴}

جدول ۲ - مراتب ارزشهای علمی، قومی، اقتصادی به تفکیک رشته تحصیلی

رشته تحصیلی	علمی	قومی	اقتصادی	جمع
اقتصاد	۱۳/۴	۹/۳	۷/۲	۳۰
تجربی	۱۳/۶	۹/۶	۶/۸	۳۰
فنی	۱۳/۱	۹/۹	۷	۳۰
ریاضی	۱۴/۱	۹/۶	۶/۳	۳۰
حرفه‌ای	۱۲/۶	۱۰/۱	۷/۳	۳۰

علاوه بر تعیین مراتب ارزشها، به طور کلی می‌توان گویه‌های هر ارزش را که به مثابه جنبه‌های مختلف هر ارزش می‌باشند مقایسه و رتبه‌بندی نمود و این عمل از لحاظ تشخیص دقیق تمایل دانش‌آموزان سودمند است. چنانکه گفته شد هر ارزش توسط پنج گویه ارزیابی می‌شود. این گویه‌ها را عیناً از پرسشنامه استخراج و به ترتیب اهمیتی که پاسخگویان برای آن قائل هستند مرتب می‌کنیم. گویه‌های ارزش علمی در جدول ۳، بر اساس نمرات مختلفی که کسب کرده‌اند مرتب شده‌اند و این ترتیب از قوی‌ترین گویه که «تحصیل دانشگاهی» است، آغاز و به ضعیف‌ترین گویه که، «خواندن زندگینامه و سرگذشت دانشمندان» است، ختم شده است. هر چند اختلاف درجات جزئی است اما این نکته را می‌آموزد که در جمع گویه‌های حاضر تحصیل دانشگاهی بالاترین جنبه ارزش علمی برای یک دانش‌آموز است.

جدول ۳ - مقایسه گویه‌های ارزش علمی از نظر سلسله مراتب (۱۸۶ نفر)

میزان ارزش	گویه (item)
۵۳۲	۱ - تحصیل دانشگاهی
۵۲۱	۲ - اختراع یا تولید وسیله‌ای که مورد نیاز جامعه باشد
۵۱۳	۳ - ازدواج با فردی که علاقه علمی و تحصیلی دارد
۴۶۶	۴ - نوشتن یک کتاب علمی
۴۶۵	۵ - خواندن زندگینامه و سرگذشت دانشمندان

گویه‌های ارزش قومی نیز مانند روش بالا با هم مقایسه شده است و نتایج آن در جدول ۴ منعکس است. در این جا گویه‌ای که مربوط به مصاحبت با خویشتاوندان بزرگتر است در جمع بقیه مطلوبترین بوده است و این جنبه از ارزش قومی بیشترین امتیاز را

جدول ۴ - مقایسه گویه‌های قومی از نظر مراتب (۱۸۶ نفر)

میزان ارزش	گویه
۳۹۴	۱ - پای نسبت خویشتاوندان با تجربه و بزرگتر از خود نشستن
۳۷۴	۲ - ازدواج با خویشتاوند
۳۶۵	۳ - کار و فعالیت برای سر بلندی اقوام
۳۴۸	۴ - زندگی در زادگاه خود و در میان اقوام
۳۰۴	۵ - داشتن خویشتاوند و کار زیاد

برای بررسی هر کدام از ارزشهای مذکور پنج گویه (item) در معرض قضاوت پاسخگو قرار گرفته است. هر گویه محتوی یک ارزش است. مجموع نمراتی که جمله‌های یک ارزش کسب می‌کند مقام آن ارزش را در میان سایر ارزشها تعیین می‌کند و بیانگر تمایل پاسخگو و ارزش مورد قبول اوست. در یک پرسشنامه مجموع نمراتی که همه ارزشها کسب می‌کنند ۳۰ می‌باشد. این رقم در عمل به ترتیبی که در جدول ۱ آمده است در بین ارزشهای علمی، قومی، اقتصادی توزیع شده است.

در این جدول ملاحظه می‌شود که ارزشهای مذکور در سلسله مراتبی قرار دارند که رتبه اول را ارزشهای علمی، رتبه دوم را ارزش قومی و رتبه سوم را ارزش اقتصادی کسب کرده است. ترتیبی این چنین در جامعه دانش‌آموزی مورد انتظار است. دانش‌آموزان، فراغت فکری، آزادی نسبی و میل به حقیقت‌جویی دارند. علاوه بر این از طریق علم می‌خواهند به دیگر ارزشها دست یابند. اما قرار گرفتن ارزشهای اقتصادی بعد از ارزش قومی جالب توجه است. انتظار می‌رفت که ارزشهای قومی تقریباً با ارزشهای اقتصادی برابر و یا اختلاف اندک داشته باشند. اما قرار گرفتن ارزش قومی با فاصله زیادی نسبت به ارزش اقتصادی یک ویژگی فرهنگی را مطرح می‌کند و همان چیزی است که در محافل جامعه مذکور مورد انتقاد قرار می‌گیرد و بسیاری از عقب‌ماندگیها را به آن ربط می‌دهند.

جدول ۱ - مراتب ارزشهای علمی، قومی، اقتصادی (۱۸۶ نفر)

ارزشهای اجتماعی	علمی	قومی	اقتصادی	جمع
مقدار مطلق	۲۴۹۷	۱۷۸۵	۱۲۹۸	۵۵۸۰
میانگین	$\frac{2497}{186} = 13\frac{1}{4}$	$\frac{1785}{186} = 9\frac{1}{6}$	$\frac{1298}{186} = 7$	۳۰
درصد	۴۴	۳۲	۲۴	۱۰۰

دقت بیشتر در نتایج بررسی نشان می‌دهد که تفاوت‌هایی هر چند اندک از نظر رشته تحصیلی در مرتبه ارزشها وجود دارد. این تفاوتها جزئی است و ترتیب اولی را به هم نمی‌زند. اما فاصله‌ها را تغییر می‌دهد. و اندازه یک ارزش را دقیق‌تر بیان می‌کند. میدان این تغییر برای ارزش علمی در میان دانش‌آموزان پنج رشته تحصیلی ۱/۵، و ارزش اقتصادی ۱ و قومی ۰/۸ است. با وجود این، برای همه دانش‌آموزان ارزش علمی بالاترین ارزش است و با فاصله زیادی از دیگر ارزشها در مرتبه اول قرار دارد. نوسان ارزش قومی و اقتصادی کمتر است. بر این اساس می‌توان گفت که ارزشها به عنوان عامل انسجام و هماهنگی جامعه عمل می‌کنند و انسجام ارزشهای کهن از ارزشهای متاخر بیشتر است. و توزیع آن در بین جامعه هموارتر است. به جدول ۲ نگاه کنید.

کسب کرده است. به نظر می‌رسد که ذکر نام «بزرگواران» در «با تجربه» سبب این افزایش باشد. شاید هم به «دایمی دیگر» هم توجه باشد. در جوامع، علی‌الخصوص سنتی «توام» نیز، گویا این جنبه ارزشهای قومی می‌باشد.

بالاخره گویه‌های ارزش «اقتصادی» را بررسی و مقایسه می‌کنیم. در جدول ۵ سمت راست عین عبارت گویه و در سمت چپ میزان ارزش آن به صورت عدد درج شده است. به صورتی که در جدول پیداست. «داشتن رفاه در زندگی» با فاصله زیادی در راس سایر گویه‌ها قرار دارد. البته این اولویت دلیلی دارد، که می‌توان یکی از آنها را تمایل به داشتن، آن هم ابتدا به ساکن دانست و دارایی و بر خورداری مقدم بر تلاش و سرمایه‌گذاری و دیگر اسباب روزی، از طرف دیگر این گویه عاری از جنبه‌های منفی مصطلح می‌باشد. مثلاً کلمه ثروت که در گویه چهارم آمده است و مرتبه چهارم را احراز کرده است، همیشه در مقابل معنویت و علم ادا شده است.

جدول ۵ - مقایسه گویه‌های اقتصادی از نظر مراتب (۱۸۶ نفر)

میزان ارزش	گویه
۳۴۸	۱ - داشتن رفاه در زندگی
۲۵۶	۲ - حشرونشر با افراد با درآمد و دست‌اندرکار اقتصاد
۲۴۱	۳ - رفتن در پی شغل آزاد برای جمع‌آوری سرمایه
۲۲۷	۴ - کوشش برای تحصیل ثروت
۲۲۶	۵ - خوشاوندی با یک خانواده مرفه

ب - قشر اجتماعی و ارزشهای اجتماعی

در زمان واحد میان اقشار گوناگون، نظامهای گوناگون ارزشی وجود دارد. این ارزشها ممکن است ارزشهای مذهبی، اخلاقی یا اجتماعی و علمی باشند. گاهی ممکن است یکنواختی و یکرنگی فریبنده‌ای هم در میان ارزشهای اقشار مختلف مشاهده شود. به صورتی که تفاوت‌های بنیادی را بپوشاند. می‌خواهیم مرتبه ارزشهای موجود در قشر اجتماعی را، به عنوان سهدی از واقعیت اجتماعی بررسی کنیم؛ از آنجا که نظام ارزشها، در نوع رفتار و نوع زندگی تأثیر دارد و در اندیشه و عمل اجتماعی نیز مؤثر است، مطالعه آن از لحاظ نظری، هم چنین برای برنامه‌ریزیهای اجتماعی ضروری است. اندیشه ترقی و تحول و نظر به آینده در میان یک قشر، همواره به عنوان عامل و محرک در پیشرفت اجتماعی تلقی می‌شود. ارزشهای سنتی و گذشته‌گرا بی‌شک موانع عمده برنامه‌ریزیهای نوین اجتماعی و فرهنگی هستند.

تحقیقات انجام شده در جوامع اروپایی و آمریکا، تاحدودی نظام ارزشهای طبقاتی را روشن ساخته است، و جامعه‌شناسان

در مواردی بر سر اینکه فلان طبقه دارای چه نظام ارزشی است توافق دارند. در جامعه ما این گونه بررسیها صورت نگرفته است. لازم است که، با اجتناب از هر گونه بیش‌داوری، قشرهای گوناگون جامعه را بر حسب ارزشهای غالب و رایج در میان آنان مطالعه کرد. بدیهی است تفاوت‌هایی که مشاهده می‌شود، از تفاوت قشر اجتماعی نشأت می‌گیرد. اقشار مختلف، شیوه‌های زندگی خاص، پیش خاص و ارزشهای خاص خود را دارند، و راه‌حلهای متمایزی برای مسائل متفاوت آنها وجود دارد و به جرأت می‌توان گفت دارای فرهنگ خاص خود هستند. علاوه بر این، چون جامعه کلی مشتمل بر طبقات و قشرهاست برای شناخت جامعه لازم است که آن را به اجزای خود یعنی قشرها تجزیه کنیم. و فرهنگ خاص (فرهنگی ضمنی) را در میان آنان بررسی نماییم. اگر نخواهیم این عقیده جزمی را بپذیریم که: «طبقات اجتماعی به عنوان قالب استناد و مرجع معرفت، ارزشها، اخلاق، حقوق و هنر هستند»، ناچاریم با قید و شرط آن را قبول کنیم. و انکار این نظر دشوارتر از قبول آن است. اگر نگوییم که طبقات تعارض و تخصص دارند باید معتقد باشیم که متفاوت هستند و این تفاوت شامل تفاوت ارزشها نیز می‌شود. نظام ارزشهای طبقات مختلف اگر منافی هم نباشند، یقیناً متمایز و متفاوت هستند و هدف این بررسی نشان دادن این تفاوتها در جامعه موردنظر است.

این بررسی در ساده‌ترین شکل خود یک بررسی مقایسه‌ای از ارزشهای اجتماعی قشرهای دانش‌آموزان است.^{۱۵}

قیلاً سه ارزش علمی، قومی و اقتصادی بر حسب مطلوبیتی که

جدول ۶. همبستگی قشرهای اجتماعی و درجات مطلوبیت ارزش علمی (۱۷۵ نفر)^{۱۶}

جمع	درجات مطلوبیت ارزش علمی			قشرهای اجتماعی
	کم	متوسط	زیاد	
۴۴	۸	۱۹	۱۷	قشر بالا
	(۱۰)	(۱۸)	(۱۶)	
۷۵	۲۲	۲۷	۲۶	قشر متوسط
	(۱۷)	(۳۰)	(۲۸)	
۵۶	۱۰	۲۵	۲۱	قشر پایین
	(۱۳)	(۲۲)	(۲۰)	
۱۷۵	۴۰	۷۱	۶۴	جمع

توزیع درصدی				
۱۰۰	۱۸	۴۳	۳۹	قشر بالا
۱۰۰	۲۹	۳۶	۳۵	قشر متوسط
۱۰۰	۱۸	۴۵	۳۷	قشر پایین
۱۰۰	۲۳	۴۱	۳۶	جمع

جدول ۶ - همبستگی قشر اجتماعی با درجات ارزش اقتصادی

(۱۷۵ نفر)

قشرهای اجتماعی	درجات مطلوبیت ارزش اقتصادی			جمع
	زیاد	متوسط	کم	
قشر اجتماعی بالا	۹ (۹)	۱۵ (۱۴)	۲۱ (۲۳)	۴۴
قشر متوسط	۱۸ (۱۴)	۲۳ (۲۴)	۳۴ (۳۷)	۷۵
قشر پایین	۸ (۱۱)	۱۷ (۱۸)	۳۱ (۲۷)	۵۶
جمع	۳۴	۵۵	۸۶	۱۷۵

توزیع درصدی

قشر بالا	۱۸	۳۴	۴۸	۱۰۰
قشر متوسط	۲۴	۳۱	۴۵	۱۰۰
قشر پایین	۱۴	۳۰	۵۶	۱۰۰
جمع	۱۹	۳۲	۴۹	۱۰۰

در این جدول همبستگی ملاحظه می شود که قشر متوسط بیشتر از دو قشر دیگر ارزشهای اقتصادی را انتخاب می کند. پس از آن به ترتیب قشر بالا و قشر پایین قرار دارند. در درجه متوسط ارزش اقتصادی فراوانی نسبی قشر بالا بیشتر و بعد از آن به ترتیب قشر متوسط و قشر پایین قرار دارند مع هذا مقدار کمی دو به دست آمده ۲/۴۲ می باشد و این مقدار، برای بیان معیندار بودن همبستگی های ارزش، اقتصادی و قشر اجتماعی کافی نیست.

چشمگیر نبودن تفاوتها بر حسب قشرهای اجتماعی به ترکیب جامعه مورد بررسی ارتباط دارد؛ زیرا اولاً دانش آموزان دوره متوسطه به خانواده هایی بیشتر تعلق دارند که اندکی همگن تر از ترکیب کل جامعه هستند. بدین معنی که خانواده های بسیار فقیر و قشر پایین فرزندان کمتری در دوره متوسطه دارند. ثانیاً دانش آموزان با وجود تفاوت های شدیدی که در زندگی خانوادگی دارند در محیط آموزشگاه همگرایی و همفکری بیشتری نشان می دهند و تفاوت موجود در ایستارها و ارزشهای خانوادگی را منعکس نمی کنند. البته این مسئله در آغاز کار مدنظر بوده است، اما امکانات موجود توان پرسشگری از خانواده ها را به دست نمی داد. در نتیجه همه اطلاعات لازم برای قشر بندی اجتماعی و پیشرفت تحصیلی... و ارزشهای اجتماعی از طریق دانش آموزان جمع آوری شد. نتیجه:

ارزشها والاترین عنصر فرزندگ هستند، در انتخاب رفتار اجتماعی تاثیر شدید دارند. بعضی از دانشمندان اجتماعی تفاوت جوامع را در تفاوت ارزشها سلاسه می کنند. هر چند ارزشها را از امور ذهنی و اعتقادی و در تفسیر علوم دستوری می دانند، اما مطالعه اثباتی آنها امکان پذیر است و علوم اجتماعی از آغاز قرن حاضر به مطالعه

ار دید داس امور ان داسند، با هم مقایسه سدید و معلوم شد که ارزش علمی مرتبه اول و ارزش قومی مرتبه دوم و ارزش اقتصادی مرتبه سوم را دارد. اما بنا به فرض گفته شد که قشرهای مختلف به سه موضوع مذکور یکسان نمی نگرند، هر چند ممکن است که ترتیب مذکور به قوت خود باقی بماند، اما دست کم درجات اولویت یک ارزش - مثلاً علمی - در میان سه قشر بالا، متوسط و پایین متغیر است و این تغییرات بر حسب داده ها بررسی می شود. برای این کار لازم است این مقایسه به عمل آید. که: کدامیک از قشرهای سه گانه بالا، متوسط و پایین با درجات سه گانه (زیاد - متوسط - کم) یک ارزش هم نشین هستند؟^{۱۶}

ملاحظه جدول ۶ نشان می دهد که تفاوت اندکی از لحاظ گرایش به ارزش علمی در میان قشرها وجود دارد. در این جا ارزش علمی دارای سه درجه زیاد، متوسط و کم می باشد. تنها نکته قابل ملاحظه در این جدول کم توجهی نسبی قشر متوسط به ارزشهای علمی است. اما مقدار (x^2) به دست آمده برای آزمون این تفاوت ۳/۲۴ است و با درجه آزادی ۴ و در سطح ۵ درصد معنی دار نیست.

جدول ۷ - همبستگی قشر اجتماعی و درجات ارزش قومی (۱۷۵ نفر)

قشرهای اجتماعی	درجات مطلوبیت ارزش قومی			جمع
	زیاد	متوسط	کم	
قشر بالا	۱۴ (۱۴)	۱۸ (۲۰)	۱۲ (۱۰)	۴۴
قشر متوسط	۲۵ (۲۳)	۳۱ (۳۴)	۱۹ (۱۸)	۷۵
قشر پایین	۱۵ (۱۷)	۲۹ (۲۵)	۱۲ (۱۴)	۵۶
جمع	۵۴	۷۸	۴۳	۱۷۵

توزیع درصدی

قشر بالا	۳۲	۴۱	۲۷	۱۰۰
قشر متوسط	۳۳	۴۲	۲۵	۱۰۰
قشر پایین	۲۷	۵۲	۲۱	۱۰۰
جمع	۳۰	۴۵	۲۵	۱۰۰

جدول ۷ نشان می دهد که قشر متوسط اندکی بیش از دو قشر دیگر به ارزشهای قومی پای بند است و اما در درجه پایین ارزش قومی به ترتیب قشر بالا، متوسط، و پایین قرار دارند. در حالیکه در درجه متوسط روند معکوس است و بیشترین نسبت به قشر پایین تعلق دارد. مع هذا برای آزمون داده های مذکور و استنتاجهای بیان شده مستقار کی دو محاسبه شد و مقدار آن ۲/۱ به دست آمد. که بنا احتمال ۰/۰۵ خطا همبستگی نای بیان شده معنی دار نیست.

تجربی آن پرداخته است.

غالباً ارزشهای سیاسی، مذهبی، خابوادگی، اقتصادی، و علمی را ارزشهای بنیادی می‌دانند و درباره آنها تحقیق می‌کنند. در این تحقیق در جامعه مورد بررسی سه ارزش علمی، اقتصادی و قومی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. و به‌طور کلی ارزش علمی بالاترین و ارزش قومی در مرتبه دوم و ارزش اقتصادی در مرتبه آخر قرار دارد. مطالعه ارزشها برحسب رشته تحصیلی دانش‌آموزان حساکی است که دانش‌آموزان رشته ریاضی، تجربی، اقتصاد، فنی و حرفه‌ای به ترتیب ارزشهای علمی را انتخاب می‌کنند. اما در مورد ارزشهای قومی و اقتصادی این تفاوتها برحسب رشته تحصیلی کمتر است.

تمایل قشرهای سه‌گانه اجتماعی نسبت به ارزشها نیز تفاوتهایی دارد، مثلاً قشر بالا بیشتر به ارزشهای علمی و قشر متوسط به ارزشهای اقتصادی گرایش دارد. اما چون جامعه دانش‌آموزی همگن است، بر روی ارزشهای متفاوت اتفاق نظر دارند و همگرایی نشان می‌دهند، بخصوص گرایش خود را روی ارزشهای علمی متمرکز کرده‌اند. همین امر امکان مقایسه را از بین برد و فراوانی گروههایی که به ارزشهای قومی و اقتصادی تمایل بودند و با فراوانی گروهی که ارزش علمی را برتر دانسته بودند تفاوت شدید داشت. مع‌هذا برای هر یک از ارزشها مراتب سه‌گانه‌ای ترتیب داده شده و قشرهای مختلف، بر حسب اینکه به چه مرتبه‌ای از یک ارزش تمایل دارند مورد بررسی قرار گرفتند.

توضیحات و منابع:

۱ - به عنوان نمونه کادر زیر را آورده‌ایم، پاسخ دهندگان هر یک از گروه‌های ز-ح-ط را بر ترتیب اهمیت روبه‌روی شماره‌های ۱ و ۲ و ۳ قرار می‌دهند. بعنوان مثال اگر دانش‌آموزی «رفتن در پی شغل آزاد برای جمع‌آوری سرمایه را مطلوبترین گویه بدانند روبه‌روی شماره ۱ حرف ط را می‌آورد و به همین ترتیب انتخاب دوم و سوم، در استخراج، به انتخاب اول ۳ امتیاز، انتخاب دوم ۲ امتیاز و به انتخاب سوم ۱ امتیاز داده شده است.

ز -	تحصیل دانشگاهی	۱ -
ح -	زندگی در زادگاه خود و در میان اقوام	۲ -
ط -	رفتن در پی شغل آزاد برای جمع‌آوری سرمایه	۳ -

بدین ترتیب هر کادر حاوی ۶ نمره خواهد بود و مجموع نمرات پنج کادر پرسشنامه ۳۰ خواهد بود.

۲- International Encyclopedia of social sciences voll 16, P. 283-291

۳ - مندراس، میانی جامعه‌شناسی، ترجمه باقر پرهام، تهران، امیرکبیر، ص ۱۶۲

۴ - همان ص ۱۶۴

۵ - دورکیم، به نقل از مراحل اساسی جامعه‌شناسی، نوشته ریمون آرون. ترجمه باقر پرهام، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۴ ص ۲۲۲-۲۲۳

۶ - مورس دوزوزه، روشهای علوم اجتماعی، ترجمه خسرو اسدی،

تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۲، ص ۳۰

۷ - توسلی، غلامعباس، جزوه در روش تحقیق، انتشارات دانشکده

علوم اجتماعی

۸ - ماکس وبر، به نقل از مراحل اساسی اندیشه در جامعه‌شناسی، نوشته ریمون آرون، ترجمه باقر پرهام، تهران، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۴.

۹ - همان، مندراس ص ۱۶۳

۱۰ - پرویز صانعی، جامعه‌شناسی ارزشها ص ۴۳

۱۱ - شاپور راسخ، تعلیم و تربیت در جهان امروز، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۷، ص ۱۸۰.

۱۲ - آلپورت، شور، مکدوگال و دیگران از جمله کسانی هستند که ارزشها را مطالعه کرده‌اند.

۱۳ - Measures of social Psychological attitudes. Jhon P. Robinson Phillip R. shaver survy Research Center (ISR) In stitute for social Research, the University of Michigan Ann Arbor Michigan, 1970

۱۴ - مفهوم «هم‌نشینی» از گورویچ است، وی توضیح می‌دهد که برای پرهیز از معضلات و مسائل فلسفی بایستی رابطه ارزشها و واقعیت اجتماعی (قالب اجتماعی، قشر، طبقه) را رابطه علت و معلول ندانیم، بلکه رابطه هم‌نشینی و دال و مدلول، رجوع نمود به زرزگورویچ، جبرهای اجتماعی، حسن حبیبی، ص ۱۷۴-۱۷۷

۱۵ - در بخش دیگری از تحقیق که به قشر بندی اختصاص دارد جامعه مورد مطالعه در سه مقوله: بالا، متوسط، پایین قشر بندی شده است. ملاک قشر بندی سه متغیر دارایی (مسکن، اتومبیل، محل سکونت، اتاق مستقل) و شغل (نوع شغل، سمت در شغل، وضع شغلی) و تحصیلات (بی‌سواد، سواد قدیم، ابتدایی، سیکل، دیپلم، فوق دیپلم، لیسانس) والدین دانش‌آموز بوده است.

۱۶ - برای گرایش به هر ارزش سه درجه قائل شده‌ایم، دامنه نمرات هر ارزش در یک پرسشنامه (برای هر نفر) به طور نظری بین ۵-۱۵ قرار دارد اما ارزشهای علمی به طور تجربی بین (۹-۱۵) قرار گرفته است و این فاصله به سه درجه تقسیم شده است:

زیاد	متوسط	کم
۱۵	۱۳ - ۱۴	۹ - ۱۲

همین طور در ارزشهای قومی به طور تجربی بین ۶-۱۳ قرار دارد که به صورت زیر درجه بندی شده است

زیاد	متوسط	کم
۱۱ - ۱۳	۹ - ۱۰	۶ - ۸

و بالاخره نمرات ارزشهای اقتصادی به طور تجربی بین ۵-۱۳ قرار دارد که آن هم در سه درجه به صورت زیر قرار گرفته است.

زیاد	متوسط	کم
۹ - ۱۳	۷ - ۸	۵ - ۶

۱۷ - جدولهای همبستگی ۱۷۵ نفر را نشان می‌دهد و علت آن ناقص بودن

۱۱ پرسشنامه در داده‌های مربوط به قشر بندی (دارایی، تحصیلات و شغل) بوده است. قسمت ارزشهای این پرسشنامه کامل بوده در نتیجه جدول ارزشها ۱۸۶ نفر را نشان می‌دهد. اما در ارتباط با قشر بندی به ناچار پرسشنامه‌های ناقص حذف شده است.